

جنگ جهانی اول و ایران

جنگ جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸م) که با عنوان‌های جنگ بین‌الملل اول یا جنگ بزرگ نیز از آن یاد می‌شود، یکی از رویدادهای مهم تاریخ بشر به شمار می‌رود. این جنگ نقش تعیین‌کننده‌ای بر رخدادها و تحولات جهان در سده بیستم میلادی داشت. شما در این درس با مطالعه زمینه‌ها و علل این رویداد عظیم، آثار و پیامدهای آن را بر کشورهای مختلف جهان به خصوص میهن عزیزمان ایران، بررسی و تحلیل خواهید کرد.

زمینه‌ها و علل جنگ جهانی اول

فعالیت ۱

بحث و گفت‌وگو

با راهنمایی دبیر، درخصوص این موضوع با یکدیگر بحث و گفت‌وگو کنید که چرا با وجود سابقه طولانی جنگ میان جوامع و کشورها در طی تاریخ بشر، جنگی که در فاصله سال‌های ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸م میان برخی کشورها رخ داد، به جنگ جهانی یا بین‌الملل معروف شد؟ برای دیدگاه خود دلیل بیاورید.

روسیه نیز با وجود اینکه از نظر علمی و فرهنگی به مراتب از کشورهای اروپای مرکزی و غربی عقب‌مانده‌تر بود، اما در قرن ۱۹م قدرت نظامی خود را به طور فوق‌العاده‌ای بالا برد و سیاست توسعه‌طلبانه‌ای را نسبت به همسایگان جنوبی خود در پیش گرفت. ارتش روسیه در طول این قرن با هدف رسیدن به دریاهای گرم و آبراه‌های مهم، بارها به قلمرو امپراتوری عثمانی در شبه‌جزیره بالکان و حوزه دریای سیاه و نیز سرزمین‌های ایرانی در دو سوی دریای مازندران (خزر) یورش آورد و مناطق وسیعی را تسخیر و تصرف کرد.

در قاره آمریکا، ایالات متحده در سده ۱۹م به کشوری صنعتی و قدرتی جهانی تبدیل شد و با بهره‌گیری از توان نظامی و اقتصادی خود اقدام به نفوذ و مداخله در امور کشورهای آمریکای لاتین (آمریکای جنوبی) کرد.

عمده تحولات تاریخ جهان به ویژه اروپا در قرن ۱۹م متأثر از آثار و پیامدهای انقلاب کبیر فرانسه و انقلاب صنعتی بود. مهم‌ترین این تحولات عبارت‌اند از تداوم و گسترش رقابت‌های استعماری، رشد اندیشه ملی‌گرایی (ناسیونالیسم) و ظهور قدرت‌های جدید؛

الف) تداوم و گسترش استعمار

با انقلاب صنعتی و ساخت سلاح‌های آتشین مانند تفنگ، توپ و کشتی‌های جنگی، قدرت سیاسی - نظامی دولت‌های اروپایی و به تبعه آن سیاست‌های استعماری آنان به طرز چشمگیری توسعه یافت. انگلستان، فرانسه، اسپانیا، پرتغال و سپس آلمان و برخی دیگر از دولت‌های اروپایی، کشورها و مناطق مختلفی را در قاره‌های آسیا، آفریقا، آمریکا و اقیانوسیه مستعمره خود کردند و با یکدیگر به رقابت و در مواردی به ستیز برخاستند.

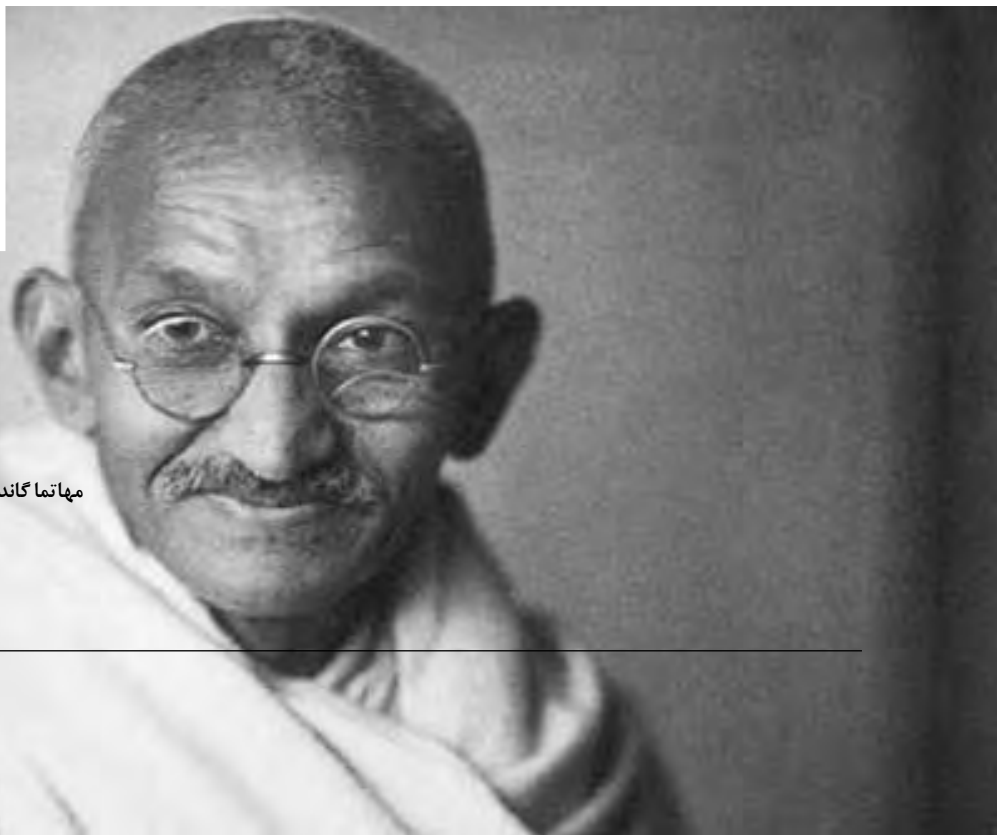
نقشه

نقشه تسلط دولت‌های استعمارگر بر مناطق مختلف جهان در ۱۹۱۴م

مقاومت در برابر استعمار؛ مردم بسیاری از مستعمره‌ها در برابر ورود استعمارگران به سرزمین‌شان مقاومت ورزیدند و یا علیه سلطه استعمارگران جنبش‌های اعتراضی بر پا کردند. قیام مهدیون در مصر به رهبری مهدی سودانی در مقابل انگلیس، مبارزات مردم الجزایر به فرماندهی امیر عبدالقادر بر ضد ارتش فرانسه، شورش سپاهیان هندی و مبارزات ضد استعماری گاندی در هندوستان و جنبش استقلال طلبی مردم آمریکای لاتین به رهبری سیمون بولیوار نمونه‌هایی از مبارزه مردم در سرزمین‌های مستعمره بود.

سیمون بولیوار

مهاتما گاندی

ب) رشد اندیشه ملی‌گرایی و ظهور قدرت‌های جدید

در سده ۱۹م، دو جریان فکری ملی‌گرایی و آزادیخواهی در بسیاری از سرزمین‌ها و جوامع اروپایی نضج گرفت و زمینه‌ساز شکل‌گیری کشورها و دولت‌های ملی شد. تفکر ملی‌گرایی، مردمان و گروه‌های قومی را که تاریخ، فرهنگ و زبان مشترکی داشتند، برانگیخت تا با هم یکی شوند و زیر پرچم حکومتی یکپارچه و مستقل قرار گیرند. ایتالیایی‌ها، آلمانی‌ها، لهستانی‌ها، صرب‌ها، مجارها و ... از جمله این مردمان و گروه‌ها بودند که تحت تأثیر اندیشه ملی‌گرایی، برای تأسیس حکومت ملی به پا خاستند. وحدت ایتالیا؛ تا حدود اواسط قرن ۱۹م، ایتالیا کشوری چندپاره بود که بر هر قسمت آن خاندان‌های مختلف، پاپ‌ها و یا کشورهای همسایه (اتریش و فرانسه) حکومت می‌کردند. در نیمه دوم این قرن، ملی‌گرایان ایتالیایی به رهبری کاوور^۱ و گاریبالدی^۲ قیام کردند و با استفاده از رقابتی که میان اتریش و فرانسه وجود داشت، موفق شدند ایتالیا را متحد کنند و تحت حاکمیت حکومت ملی و مستقلی درآورند.

نقشه

نقشه سیاسی اروپا در ۱۸۵۰م

فعالیت ۲

بررسی نقشه‌های تاریخی

نقشه فوق را با نقشه سیاسی اروپا در سال ۱۹۱۴م که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، مقایسه کنید و تغییرات آن را فهرست کنید.

۱- Cavour

۲- Garibaldi

اتحاد آلمان؛ آلمانی‌ها نیز همچون ایتالیایی‌ها تا میانهٔ قرن ۱۹م فاقد حکومت یکپارچه بودند و سرزمین‌های آنان در اتحادیهٔ نیم‌بندی موسوم به اتحادیهٔ آلمانی در کنار هم قرار داشتند. در آن زمان ملی‌گرایان آلمانی خواهان یگانگی تمام آلمانی‌ها و تشکیل کشوری واحد بودند؛ اما امپراتوری اتریش – مجارستان که نفوذ فراوانی بر این اتحادیه داشت، مخالف چنین وحدتی بود و شکل‌گیری آلمان متحد و نیرومند را تهدیدی برای خویش می‌شمرد. ایالت پروس که یکی از بزرگ‌ترین و قدرتمندترین اعضای اتحادیهٔ آلمانی بود، پیشگام وحدت آلمان شد. ویلهلم یکم فرمانروای پروس به کمک بیسمارک، مرد آهنین آن ایالت، سرزمین‌های آلمانی را متحد و امپراتوری آلمان^۱ را تأسیس کرد (۱۸۷۱م). پروس برای رسیدن به این موفقیت بزرگ، با کشورهای دانمارک، اتریش – مجارستان و فرانسه جنگید و آنها را شکست داد.

تابلوی مراسم تاج‌گذاری ویلهلم یکم در کاخ ورسای پاریس پس از شکست تحقیرآمیز فرانسه

تابلوی بیسمارک صدراعظم آلمان

۱- آلمانی‌ها امپراتوری جدید خود را رایش دوم نامیدند. رایش در زبان آلمانی به معنای امپراتوری است. پایتخت این امپراتوری شهر برلین مرکز ایالت پروس بود. براساس قانون اساسی امپراتوری آلمان، هر ایالت در امور داخلی مستقل بود و حکومت مرکزی مسئولیت امور مشترک و مهمی چون دفاع ملی، روابط خارجی و تعرفه‌های گمرکی را به عهده داشت (دان، تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۴، ص ۲۳).

کشورهای اروپایی در زمینه صنعت تبدیل شد. هم‌زمان با توسعه اقتصادی و صنعتی، قدرت نظامی آلمان نیز با شتاب فراوانی افزایش یافت؛ آلمانی‌ها با ساخت تسلیحات مدرن به ویژه توپ‌ها، هواپیماها، کشتی‌های جنگی و زیردریایی‌ها، با انگلستان که در آن زمان قوی‌ترین نیروی دریایی را داشت به رقابت برخاستند.

امپراتوری آلمان تحت هدایت ویلهلم یکم و جانشین او ویلهلم دوم و مهم‌تر از آن با درایت صدراعظم مقتدری چون بیسمارک به سرعت گام در مسیر پیشرفت و اقتدار نهاد. این امپراتوری با تأسیس و توسعه مدارس و دانشگاه‌ها، برپایی صنایع جدید و بسط شبکه حمل و نقل و ارتباطات خیلی زود به یکی از پیشروترین

بیشتر بدانیم

جنبش استقلال‌طلبی در اروپای شرقی و خاورمیانه

جنبش ملی‌گرایی و استقلال‌طلبی در سده ۱۹م به مردم اروپای شرقی و به‌خصوص شبه‌جزیره بالکان که هنوز بخشی از امپراتوری‌های عثمانی، روسیه و اتریش بودند، نیز سرایت کرد. در نتیجه بروز جنبش‌ها و شورش‌های ملی‌گرایانه در قلمرو امپراتوری رو به انحطاط عثمانی، یونان به استقلال رسید (۱۸۳۰م). سپس مصر و عربستان به خودمختاری دست یافتند (۱۸۵۰م)؛ رومانی و صربستان نیز در شبه‌جزیره بالکان خودمختار شدند. مدتی بعد اقوام اسلاو هم بر ضد ترکان عثمانی شوریدند؛ روسیه نیز به پشتیبانی از شورشیان با عثمانی وارد جنگ شد و پس از شکست عثمانی، کشور جدید بلغارستان به وجود آمد. گروه‌های قومی مجار، لهستانی، صرب، چک، کرووات، اسلواک و رومانیایی که تحت سلطه امپراتوری اتریش — مجارستان و همچنین اقوام استونیایی، لیتوانیایی، لهستانی و اوکراینی که زیر سیطره روسیه قرار داشتند نیز خواهان استقلال و تأسیس دولت ملی بودند، اما سرکوب شدند (دان، تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۴، ص ۲۶—۳۲).

اقتصادی یکدیگر قرار می‌داد. مدتی بعد انگلستان و روسیه نیز با بستن *معاهده ۱۹۰۷م* به اختلافات خود در ایران، افغانستان و تبت پایان دادند و عملاً *اتفاق سه‌گانه* را در برابر اتحاد سه‌گانه به وجود آوردند. این پیمان‌ها منجر به نوعی توازن قدرت جدید در اروپا شد؛ با این حال تشدید رقابت و دشمنی میان دو طرف سرانجام به بروز جنگ جهانی اول انجامید. مهم‌ترین علل آن، اختلافات مرزی و دشمنی شدید آلمان و فرانسه، مسابقه تسلیحاتی، رقابت بر سر مستعمرات و اقدام برای توسعه نفوذ و دخالت در منطقه شبه‌جزیره بالکان بود.

تشکیل اتحاد و اتفاق سه‌گانه؛ آلمان از یک سو با هدف مقابله با تهدیدات خارجی به ویژه خطر حمله فرانسه و از سوی دیگر برای پیشبرد سیاست‌های توسعه‌طلبانه خود در اروپا و فراسوی دریاها، مبادرت به انعقاد پیمان اتحاد سیاسی و نظامی با برخی از کشورها کرد. از این‌رو، نخست با امپراتوری اتریش — مجارستان پیمان اتحاد بست و سپس ایتالیا را نیز وارد این پیمان کرد و *اتحاد سه‌گانه* (مثلث) را تشکیل داد (۱۸۸۲م). در مقابل، فرانسه برای خروج از انزوای سیاسی و پایان دادن به برتری جویی آلمان، نخست با روسیه و سپس با انگلستان پیمان‌های جداگانه‌ای منعقد کرد که آنها را دو به دو شریک و متحد سیاسی، نظامی و

نقشه

نقشهٔ سیاسی اتحاد و اتفاق سه‌گانه در آستانهٔ جنگ جهانی اول

کاوش خارج از کلاس

به چند گروه تقسیم شوید و هر گروه در خصوص تأثیر یکی از مسائل زیر در بروز جنگ جهانی اول تحقیق و گزارش نهایی آن را در کلاس ارائه کنید.

«اختلافات مرزی و دشمنی آلمان و فرانسه»، «رقابت آلمان با انگلستان بر سر مستعمرات»، «جنبش‌های ملی‌گرایی در اروپای شرقی»، «دخالت قدرت‌های بزرگ در شبه جزیرهٔ بالکان»؛

جنگ جهانی اول و آثار و پیامدهای آن

شروع جنگ

در پی قتل ولیعهد اتریش و همسرش به‌دست یک صرب ملی‌گرا در شهر سارایوو، مرکز بوسنی، اتریش به حکومت صربستان مستقل اعلان جنگ کرد. طولی نکشید که کشورهای عضو اتحاد مثلث با کشورهای اتفاق مثلث وارد جنگ شدند (اوت ۱۹۱۴/ تابستان ۱۲۹۳ش). اندکی بعد امپراتوری عثمانی و بلغارستان به صف متحدین و ژاپن، یونان، پرتغال، رومانی و برخی کشورهای دیگر به جبههٔ متفقین پیوستند و دامنهٔ جنگ به سرعت از اروپا به آسیا و آفریقا کشیده شد. ایتالیا نیز در میانهٔ جنگ از متحدین جدا و به متفقین پیوست.

ARCHDUKE FRANCIS FERDINAND AND HIS CONSORT, THE DUCHESS OF HOHENBERG, ARE ASSASSINATED WHILE DRIVING THROUGH STREETS OF SARAJEVO, BOSNIA

Several Eyes as They in Their Automobile, Leaving Hotel Wladislaw

WIVES HAD PREVIOUSLY BEEN TAKEN AT THEIR

Princess Sophie, Assassinated June First, Arrived Here in Her Own Automobile

Princess Sophie, who married the Duke of Saxe-Coburg and Gotha, was the daughter of the Emperor of Austria. She was the only daughter of the Emperor and Empress.

The princess, although only 28 years of age, was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother.

The princess of the new duke, who was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother.

It was on the 28th of June that the archduke and his consort were assassinated. The assassin was a young man named Gavrilo Princip.

The princess of the new duke, who was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother.

Mrs. Mary Kay was severely injured in the explosion. She was a devoted wife and mother.

The explosion in the city of Sarajevo, Bosnia, was a tragedy. It was a tragedy.

ARCHDUKE FRANCIS FERDINAND

THE ASSASSINATED COUPLE DRIVING TOGETHER

THE DUCHESS OF HOHENBERG AND HER FAMILY

THE ROYAL PALACE IN SARAJEVO

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

THE DUCHESS OF HOHENBERG

Several Eyes as They in Their Automobile, Leaving Hotel Wladislaw

WIVES HAD PREVIOUSLY BEEN TAKEN AT THEIR

Princess Sophie, Assassinated June First, Arrived Here in Her Own Automobile

Princess Sophie, who married the Duke of Saxe-Coburg and Gotha, was the daughter of the Emperor of Austria. She was the only daughter of the Emperor and Empress.

The princess, although only 28 years of age, was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother.

The princess of the new duke, who was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother.

It was on the 28th of June that the archduke and his consort were assassinated. The assassin was a young man named Gavrilo Princip.

The princess of the new duke, who was a devoted wife and mother. She was a devoted wife and mother.

Mrs. Mary Kay was severely injured in the explosion. She was a devoted wife and mother.

The explosion in the city of Sarajevo, Bosnia, was a tragedy. It was a tragedy.

تیتیر خبر روزنامه نیویورک هرالد در باره قتل ولیعهد اتریش

فعالیت ۳

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما آیا قتل ولیعهد اتریش و همسرش علت اصلی یا فقط بهانه‌ای برای بروز جنگ بین‌الملل بود؟

با وجود اینکه طرف‌های جنگ امیدوار بودند خیلی زود به پیروزی برسند، اما جنگ به مدت ۴ سال در زمین، دریا و حتی هوا ادامه یافت. در جبهه شرقی روس‌ها به سرعت بسیج شدند و مانع سقوط و اشغال کشورشان توسط ارتش آلمان شدند. در جبهه غربی نیز فرانسوی‌ها با حمایت انگلیسی‌ها و سایر دولت‌های متفق مقاومت کردند و جنگ را به حالت فرسایشی در آوردند. در خاورمیانه و برخی از مستعمرات نیز شعله‌های جنگ برافروخته شد.

ناوگان جنگی آلمان در جنگ جهانی اول

رژهٔ تانک‌ها در خیابان‌های لندن پس از جنگ جهانی اول

انقلاب روسیه

اوضاع و شرایط نابسامان دوران جنگ جهانی اول مردم روسیه را که از سال‌ها قبل نسبت به حکومت خودکامه تزارها ناخشنود بودند، خشمگین کرد. از این‌رو عده‌ای از مخالفان به کمک واحدهایی از ارتش در پتروگراد (پایتخت) دست به شورش زدند و با تشکیل دولت موقت، نیکولای دوم آخرین تزار روس را برکنار کردند. در این اثنا، گروهی از انقلابیون سوسیالیست روسی معروف به بلشویک‌ها به رهبری لنین که در تبعید به سر می‌بردند، با حمایت آلمانی‌ها به روسیه بازگشتند.

لنین رهبر انقلاب نوامبر ۱۹۱۷ روسیه

لنین پیرو کارل مارکس^۱، فیلسوف معروف آلمانی بود و با نظام سرمایه‌داری مخالفت می‌کرد. او با طرح سه شعار اساسی: «صلح، زمین، نان»، «تسلط کارگران بر تولید» و «همه قدرت از آن‌سوراهاست» در صدد جلب پشتیبانی سربازان، کشاورزان و کارگران برآمد.^۲ انقلابیون بلشویکی سرانجام، با تسخیر مقرر حکومت موقت در پتروگراد، قدرت را به دست گرفتند (نوامبر ۱۹۱۷).

لنین پس از پیروزی انقلاب، حکومتی کمونیستی در روسیه بر پایه شوراهای کارگران و کشاورزان به وجود آورد و تمامی احزاب به جز حزب کمونیست را غیرقانونی اعلام کرد. از آن پس، نام روسیه به اتحاد جماهیر شوروی تغییر یافت. از آنجایی که لنین به مردم وعده صلح داده بود، در مقابل واگذاری متصرفات وسیعی در غرب و جنوب‌غربی کشور، معاهده صلحی با دولت‌های متحد منعقد کرد و سربازان روسی را از جبهه‌های جنگ فراخواند. با این حال، صلح واقعی نصیب روس‌ها نشد و دیری نپایید که آنها درگیر جنگ داخلی شدند.

پایان جنگ

آمریکا تا ۱۹۱۷ بی‌طرفی خود را در جنگ حفظ کرد، اما حمله پیاپی زیردریایی‌های آلمانی به ناوگان آمریکایی و غرق کردن کشتی‌های این کشور موجب شد که کنگره ایالات متحده به آلمان جنگ دهد. با ورود نیروهای تازه‌نفس آمریکایی به جبهه جنگ، ارتش متفقین ابتکار عمل را به دست گرفت و سربازان خسته آلمانی را عقب راند. پس از آن، دولت‌های متحد یکی پس از دیگری تسلیم شدند و جنگ جهانی اول پس از چهار سال و اندی به پایان رسید (نوامبر ۱۹۱۸ / پاییز ۱۲۹۷ ش).

آثار و پیامدهای جنگ

پیمان صلح ورسای؛ پس از خاتمه جنگ، نمایندگان از کشورهای مختلف از جمله دولت‌های پیروز و شکست‌خورده در جنگ به هدف عقد قرارداد صلح در کاخ ورسای پاریس گرد هم آمدند. پس از ماه‌ها مذاکره، پیمان نهایی صلح که شامل چندین قرارداد جداگانه بود، با کشورهای مغلوب به امضا رسید. در این میان، پیمانی که با آلمان بسته شده اهمیت بیشتری داشت. بر اساس

۱-Karl Marx

۲- فوگل، تمدن مغرب زمین، ج ۲، ص ۱۱۷۳.

این پیمان، مستعمرات آلمان میان متفقین تقسیم و بخش‌هایی توان نظامی خود را محدود نگه دارند. از خاک این کشور به فرانسه و لهستان واگذار گردید. علاوه بر آن، آلمان‌ها ملزم شدند به دولت‌های متفق غرامت بپردازند و

سران کشورهای پیروز در کنفرانس صلح ورسای

پیمان‌های صلحی که با سایر دولت‌های مغلوب در جنگ جهانی اول انعقاد یافت، به فروپاشی امپراتوری‌های اتریش – مجارستان و عثمانی، تغییر نقشه سیاسی اروپای شرقی و خاورمیانه و شکل‌گیری کشورهای جدید انجامید.

فعالیت ۴

بررسی و مقایسه نقشه‌های تاریخی

با مقایسه نقشه سیاسی اروپا و خاورمیانه پیش از قرارداد ورسای و پس از آن، چند مورد از تغییرات مرزهای سیاسی را فهرست کنید

تشکیل جامعه ملل؛ در جریان مذاکرات صلح ورسای، ویلسون، رئیس‌جمهور آمریکا، پیشنهاد کرد که برای تأمین صلح و امنیت جهانی و جلوگیری از جنگ، نهادی بین‌المللی با عنوان جامعه ملل تأسیس شود. جامعه ملل با عضویت بیش از ۵۰ کشور در شهر ژنو در سوئیس تشکیل شد، اما نتوانست از بروز جنگ جهانی دوم جلوگیری نماید و بعدها سازمان ملل متحد جایگزین آن گردید.

تلفات و خسارت‌های انسانی و اقتصادی؛ جنگ جهانی اول تلفات و مصایب جانی، جسمی و روحی فراوانی به بار آورد و به‌طور دهشتناکی منابع و مراکز اقتصادی، تولیدی و مالی اروپا و دیگر مناطق جهان را ویران کرد. بر اساس آمار رسمی، بیش از ۹ میلیون نظامی در این جنگ کشته شدند و ده‌ها میلیون سرباز مجروح، اسیر و مفقودالایر گردیدند. علاوه بر آن، میلیون‌ها غیرنظامی در سرتاسر جهان، بر اثر عملیات جنگی و یا به سبب برخی اتفاقات ناشی از جنگ مانند کمبود مواد غذایی و شیوع بیماری همه‌گیر کشته، مجروح، بیمار و یا آواره شدند.

فعالیت ۵

تحلیل و قضاوت تاریخی

متن زیر را بخوانید و برداشت و قضاوت خود را از آن در کلاس بیان کنید. «جنگ بر فیلسوفان و هنرمندان عمیقاً تأثیر گذاشت. از آغاز [عصر] روشن‌اندیشی، به نظر می‌رسید، پیشرفت فنی و عدالت سیاسی دگرگونی مثبتی به بار می‌آورد. فرهنگ اروپا و ایالات متحده... از فرهنگ‌های دیگر برتر می‌نمود. با این حال، مردم این فرهنگ‌ها در خشن‌ترین و مرگبارترین جنگ تاریخ شرکت کرده بودند. قدرت فنی [تکنولوژی]. کشتن مردم را کارآمدتر ساخته بود. قدرت ویرانگر هواپیماها، تانک‌ها و زبردایی‌ها که در جنگ توسعه یافت و به کار رفت، ارزش پیشرفت فنی جهان را از دیدگاه عده‌ای از مردم با تردید روبه‌رو ساخت (دان، تاریخ تمدن و فرهنگ جهان، ج ۴، ص ۹۸).

ایران در جنگ جهانی اول

هم‌زمان با آغاز جنگ بین‌الملل اول، میهن ما وضعی آشفته داشت و حکومت مشروطه به دلیل اختلاف‌های سیاسی داخلی، ضعف تشکیلات اداری و نظامی، مشکلات اقتصادی و دخالت‌های فزاینده خارجی، قادر به تمشیت امور و برقراری نظم و امنیت نبود.

اشغال نظامی ایران

به رغم اینکه دولت ایران پس از شروع جنگ جهانی اول، اعلان بی‌طرفی کرد، اما کشورهای درگیر در این جنگ به‌خصوص روسیه و انگلستان به بهانه‌های مختلفی آن را نقض کردند. در اوایل جنگ، مأموران و جاسوسان آلمانی^۱ در مناطق مختلف ایران دست به تحرکاتی بر ضد دولت‌های اتفاق مثلث زدند. روسیه و انگلستان همین موضوع را بهانه لشکرکشی به ایران قرار دادند.

فعالیت ۶

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما دلیل گرایش افکار عمومی ایرانیان به آلمان و دولت‌های متحد آن در جنگ جهانی اول چه بود؟

۱- از معروف‌ترین این افراد می‌توان به واسموس (Wassmuss) و نیدر مایر (Niedermayer) اشاره کرد.

شروع جنگ بزرگ، ارتش عثمانی نیز مناطقی از غرب کشور ما را اشغال کرد و به رویارویی با نیروهای دولت‌های متفق پرداخت. با نزدیک شدن ارتش روسیه به تهران، شماری از ملیون، شامل برخی از نمایندگان مجلس شورای ملی، وزیران و شخصیت‌های مذهبی به کرمانشاه مهاجرت و دولت موقت ملی را در آن شهر تأسیس کردند، اما به دنبال شکست سپاه عثمانی از نیروهای متفقین، دولت موقت فروپاشید و اعضای آن پراکنده شدند.

نظامیان روسی بخش وسیعی از نیمه شمالی کشورمان را که بر اساس معاهده ۱۹۰۷ به عنوان منطقه تحت نفوذ روسیه شناخته شده بود، اشغال کردند. انگلستان نیز گروهی از افسران انگلیسی و مزدوران هندی را به ایران فرستاد و نیروی پلیس جنوب را در بخش‌های جنوبی میهن ما تشکیل داد. این دو دولت اشغالگر سپس طی قرارداد ۱۹۱۵ ایران را به دو قسمت تقسیم کردند؛ نیمه شمالی متعلق به روسیه و نیمه جنوبی سهم انگلستان شد. با

تعدادی از اعضای دولت موقت ملی در کرمانشاه

ناصر دیوان کازرونی

مقاومت در برابر اشغال گران

اگر چه حکومت قاجار از اراده و توان مناسبی برای رویارویی با نیروهای اشغال‌گر برخوردار نبود، اما در قسمت‌های مختلف ایران مانند فارس، بوشهر و خوزستان، مردم به خصوص نیروهای عشایر تحت تأثیر فتوای مراجع تقلید در برابر متجاوزان ایستادند و از استقلال وطن خویش تا سرحد جان دفاع کردند. دلاور مردان تنگستانی و دشتستانی به فرماندهی رئیسعلی دلواری و مردم کازرون به رهبری ناصر دیوان کازرونی با شجاعت و شهامت در مقابل نیروهای انگلیسی

نبرد کردند و ضربه‌های سنگینی به آنان وارد آوردند. عشایر عرب خوزستان نیز در «نبرد جهاد» غیورانه با قوای بیگانه جنگیدند.

آثار و نتایج جنگ

بیماری‌های همه‌گیر به طرز دلخراشی جان دادند. به دلیل فقدان آمار و آمارگیری، نمی‌توان برآوردی حتی تقریبی از میزان تلفات انسانی در دوران جنگ جهانی اول انجام داد، اما گزارش برخی از نویسندگان حکایت از آن دارد که جمعیت شهرها و مناطق مختلف ایران پس از خاتمه جنگ نسبت به ابتدای آن به طور محسوسی کاهش یافته است.

جنگ جهانی اول برای کشور ایران که دولت و مردمش هیچ نقش و دخالتی در شروع و ادامه آن نداشتند، فاجعه‌آمیز و ویران‌کننده بود. علاوه بر آن عده از ایرانیانی که بر اثر درگیری‌های مستقیم نظامی جان باختند، شمار کثیری از ساکنان ایران‌زمین در نتیجه مصیبت‌ها و بلاهای ناشی از جنگ و اشغال‌گری مانند قحطی، کمبود و گرانی مواد غذایی و

فعالیت ۷

بررسی شواهد و مدارک

یحیی دولت‌آبادی یکی از رجال سیاسی عصر مشروطه، وضعیت روستاهای میان تبریز و زنجان را در دوران پس از جنگ بین‌الملل اول این گونه توصیف می‌کند: «دهات بی‌سکنه عرض راه، لاشه بسیار حیوانات بارکش که به واسطه قحطی سال پیش و ناامنی و غیره در هر چند قدم در اطراف و بلکه در میان راه دیده می‌شود، قبرستان‌های تازه احداث شده در نزدیک دهات و قصبات به ضمیمه احوال پریشان رقت‌انگیز زن و مرد و بزرگ و کوچک مردم ستم‌دیده، اگر گاهی در دهات دیده شوند که تازه می‌خواهند سرسامانی بگیرند، حقیقتاً تأثر آور است.

آری در راه تبریز و زنجان، دهاتی دیده می‌شود که نعش اموات در اتاق‌های ویرانه آنها مانده است و خوراک جانوران شده و اگر نظر عمومی به نقاط مختلف مملکت انداخته شود، دیده می‌شود که همه جای مملکت بی‌طرف ما در سایه جنگ اروپا و بی‌لیاقتی حکومت خود به صورت راه تبریز درآمده است» (حیات یحیی، ج ۴، ص ۸۹).

۱- آیا مأخذ فوق، یک منبع اصلی و معتبر برای موضوع مورد بحث به شمار می‌رود یا خیر؟ چرا؟

۲- چه ارتباطی میان شواهد و مدارک اخذ شده با ادعای نویسنده کتاب در خصوص تأثیرات جنگ جهانی اول بر مردم ایران وجود دارد؟

بیشتر بدانیم

ایران و کنفرانس صلح ورسای

پس از پایان جنگ جهانی اول، هیئتی سیاسی به ریاست علیقلی خان مشاورالممالک انصاری، وزیر خارجه به پاریس رفت تا در کنفرانس صلح ورسای شرکت کند و دعاوی خود را در خصوص لغو تمامی قراردادهای ناقض استقلال و تمامیت ارضی ایران و تأدیه خسارت‌های ناشی از جنگ، طرح نماید؛ اما دولت‌های متفق به هیئت نمایندگی ایران اجازه شرکت در کنفرانس مذکور را ندادند.

قرارداد ۱۹۱۹

حسن و ثوق الدوله

به دنبال پیروزی انقلاب روسیه (نوامبر ۱۹۱۷م/پاییز ۱۲۹۶ش)، دولت بلشویکی این کشور نیروهای خود را از ایران فراخواند. انگلستان با تقویت واحدهای نظامی خود، علاوه بر نواحی جنوبی، مناطقی از نیمه شمالی ایران را نیز اشغال کرد. در آن زمان حکومت ایران در نهایت ضعف و انحطاط سیاسی و اقتصادی به سر می‌برد. دولت مرکزی توان اعمال حاکمیت در بسیاری از مناطق کشور را نداشت. برخی از سران ایلات و حاکمان محلی نافرمانی می‌کردند و شورش‌هایی در گوشه و کنار مملکت در حال شکل‌گیری بود. از نظر اقتصادی نیز دولت در تنگناهای شدید قرار داشت و برای تأمین بخش عمده‌ای از مخارج روزمره خود نیازمند دریافت پول از انگلستان بود. در چنین شرایطی و در حالی که روس‌ها سرگرم جنگ داخلی بودند، انگلیسی‌ها فرصت را برای تحکیم نفوذ و سلطه پایدار و تأمین منافع درازمدت خود در ایران مغتنم شمردند و قرارداد ۱۹۱۹ را با دولت و ثوق الدوله (۱۲۹۷-۱۲۹۹ش) منعقد کردند.

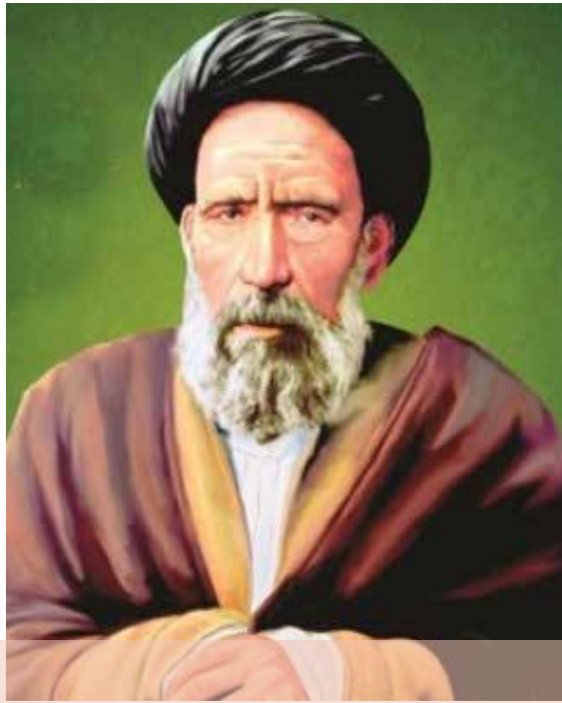
بیشتر بدانیم

رشوه‌های انگلیسی

دولت انگلیس برای انعقاد قرارداد ۱۹۱۹ رشوه نسبتاً کلانی به وثوق الدوله و دو تن از وزرای کابینه او (نصرت‌الدوله فیروز و صارم‌الدوله) که نقش فعالی در امضای آن قرارداد داشتند، پرداخت کرد (اسناد محرمانه وزارت خارجه بریتانیا، ج ۲، ص ۲۹۰). انگلستان همچنین به عاقدان قرارداد ضمانت کتبی حمایت داد. احمدشاه قاجار نیز که علاقه فراوانی به گردآوری مال و تفریح در اروپا داشت، به گونه‌ای تطمیع شد تا مخالفتی با قرارداد نکند (همان، ج ۲، ص ۱۹۸-۱۹۹، ۲۴۷-۲۴۸).

به موجب قرارداد ۱۹۱۹، اداره امور دارایی و برخی دیگر از ادارات و وزات خانه‌های ایران در اختیار قرار می‌گرفت؛ همچنین مسئولیت تجدید سازمان و ایجاد ارتش یکپارچه ایران و تأمین اسلحه و تدارکات آن به افسران انگلیسی داده می‌شد. در عوض انگلستان متعهد می‌شد که وامی را در اختیار دولت ایران قرار دهد تا تحت نظارت کارشناسان انگلیسی هزینه شود. برخی مواد این قرارداد با عجله و پیش از آنکه به تصویب مجلس شورای ملی^۱ برسد به اجرا گذاشته شد.

۱- سومین دوره مجلس شورای ملی در اوایل جنگ جهانی اول تعطیل شد از آن پس تا گشایش چهارمین دوره مجلس شورای ملی در خرداد ۱۳۰۰، کشور بدون مجلس اداره می‌شد.

شهید آیت‌الله سید حسن مدرس

قرارداد ۱۹۱۹ با مخالفت گسترده و شدید شخصیت‌های ملی، سیاسی و مذهبی، گروه‌ها و احزاب گوناگون در سرتاسر کشور روبه‌رو شد. مخالفان با برگزاری نشست‌ها، ایراد سخنرانی و نشر اعلامیه و شب‌نامه مخالفت خود را با این قرارداد نشان دادند. آیت‌الله سید حسن مدرس یکی از جدی‌ترین این مخالفان بود. دولت وثوق‌الدوله علاوه بر دفاع از قرارداد در مجامع سیاسی و نشریات، به سرکوب مخالفان پرداخت و تعدادی از آنان را زندانی و تبعید کرد. با این حال اعتراض و مخالفت نسبت به قرارداد ۱۹۱۹ تداوم یافت و یکی از علل مهم سقوط دولت وثوق‌الدوله به شمار می‌رود.

فعالیت ۸

بررسی شواهد و قضاوت

با بررسی متن کامل قرارداد ۱۹۱۹ را که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، قضاوت خود را در خصوص دیدگاه مخالفان و موافقان قرارداد بیان کنید.
مخالفان: قرارداد استقلال کشور را از بین می‌برد و ایران را تحت‌الحمایه انگلستان قرار می‌دهد.
موافقان (عاقدان): تنها راه نجات کشور همکاری نزدیک با انگلستان است و قرارداد موجب حفظ تمامیت ارضی ایران می‌شود.

پرسش‌های نمونه

- ۱- ارتباط میان انقلاب صنعتی و گسترش سیاست‌های استعماری را توضیح دهید.
- ۲- جنبش‌های ملی‌گرایی در اروپای مرکزی چه تأثیری در بروز جنگ جهانی اول داشت؟
- ۳- اتحاد و اتفاق سه‌گانه چرا شکل گرفت؟
- ۴- تحلیل و قضاوت شما از مهم‌ترین علت بروز جنگ جهانی اول چیست؟
- ۵- قوه تخیل خود را به‌کار گیرید و آنچه را که بر پیشینیان ما در جنگ جهانی اول گذشته است در چند سطر بیان کنید.